

ELEKTRONIZAVIMO PRIEMONIŲ NAUDOJIMAS SPARTINANT LIETUVOS CIVILINĮ PROCESĄ

Vytautas Nekrošius

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros profesorius
socialinių mokslų habilituotas daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: vytautas.nekrosius@tf.vu.lt

Vigita Vėbraitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros docentė
socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: vigita.vebraite@tf.vu.lt

Rimantas Simaitis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros docentas
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: rimantas.simaitis@rln.lt

Aurimas Brazdeikis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros lektorius
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 70
El. paštas: aurimas.brazdeikis@tf.vu.lt

Šiame straipsnyje autoriai apibrėžia civilinio proceso elektronizavimo galimybes ir kryptis spartinti procesą ir padaryti jį veiksmingesnį, aptariamos pagrindinės problemos ir iššūkiai, apžvelgiama Lietuvoje pasiekta pažanga, ateities planai, formuluojami geresnio informacinių ir elektroninių ryšių technologijų potencialo panaudojimo pasiūlymai.

In this article, the authors outline the possibilities for electronisation of the civil process and the course of action to speed up the process and enhance its efficiency, address the key issues and challenges, provide a review of current progress achieved in Lithuania, plans for the future, make proposals for a better exploitation of the potential offered by information and electronic communications technologies to speed up the process and achieve its improved efficiency.

Įvadas

Eurpos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹ 6 straipsnyje ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos² 47 straipsnyje įtvirtinama asmens teisė į teismo bylos išnagrinėjimą per kuo trumpesnį laiką. Veiksmingas šios teisės įgyvendinimas XXI amžiuje nebeįsivaizduojamas be modernių informacinių ir elektroninių ryšių technologijų (toliau – IRT) naudojimo teismo procesams spartinti. Visoje Europoje, kaip ir daugelyje kitų pasaulio šalių, pasireiškia IRT skverbtis į teismo procesus ir su ja susijusi teismo procesų ir procedūrų kaita. Pasitaiko labai sėkmingų iniciatyvų, kai modernios technologijos sklandžiai integruojamos į kasdienę teismų veiklą ir padeda taupyti laiką, lėšas, efektyvina teismo procesą, pakelia į naują kokybės lygį. Tačiau susiduriama ir su nesėkmėmis,

¹ Eurpos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7390.

² Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OL*, 2010 03 30, C 83/391.

kai modernių technologijų skverbtis ir jų potencialo išnaudojimas „stringa“, sukurti modernūs įrankiai neprigyja arba tinkamai nepanaudojami.

Straipsnyje analizuojamas IRT potencialas spartinti civilinį procesą, identifikuojamas pagrindinės šių technologijų sėkmingo panaudojimo kryptys³. Nustatomi tarptautiniu mastu pripažinti „gerosios praktikos“ pavyzdžiai. Taip pat aptariamos pagrindinės IRT taikymo teismo procesuose problemos, iššūkiai, jų sprendimo ir įveikimo galimybės. Šių įžvalgų pagrindu tiriama Lietuvoje pasiekta pažanga elektronizuojant civilinį procesą šio proceso spartinimo potencialo išnaudojimo aspektu, teikiami sklandesnio IRT technologijų vystymo ir diegimo Lietuvoje siūlymai. Straipsnio autoriai šiai analizei vykdyti pasirinko funkcionalumą prizmę. Konkretūs teisinio reguliavimo tobulinimo ir reikiamų organizacinių pokyčių stengiantis sėkmingai įdiegti IRT klausimai šiuo požiūriu yra antriniai. Dėl ribotos straipsnio apimties šiems klausimams bus skiriama nedaug dėmesio, paliekant tai ateities publikacijoms. Straipsnyje taip pat nebus analizuojami IRT įrankiai, diegiami į suderintas Europos Sąjungos civilinio proceso teisenas, taip pat vykdymo proceso elektronizavimo aplikacijos.

Atlikdami analizę straipsnio autoriai atsižvelgia į didelį autoritetą turinčias Europos Tarybos rekomendacijas, tyrimus ir siūlymus, užsienio autorių, tyrusių IRT panaudojimą teismo procesuose (M. Velicogna, D. Reiling, F. Conti, A. Cordella, J. Barnett ir kt.), darbus. Lietuvoje kol kas nebuvo vykdomi tokio pobūdžio moksliniai tyrimai, kurie vertintų IRT panaudojimą spartinant Lietuvos civilinį procesą. Pavieniai šios temos aspektai buvo paliesti V. Nekrošiaus, R. Simaičio ir kai kurių kitų autorių publikacijose.

Šiame straipsnyje taikomi lyginamasis, sisteminis, loginis, istorinis tyrimo metodai.

1. IRT potencialas spartinti civilinį procesą

Moderniosios IRT Europos valstybių teismo procesuose buvo pradėtos taikyti prieš keliasdešimt metų. Visų pirma tai buvo kompiuterinės technikos naudojimas redaguojant tekstus ir juos spausdinant, taip pat plito fakso aparatų naudojimas. Tobulėjant technikai, plėtojant infrastruktūrą, buvo atrandama vis naujų IRT panaudojimo teismų veikloje formų ir galimybių, didėjo IRT naudojimo mastas ir poveikis organizuojant teismo procesą.

Įžvelgdamas IRT potencialą tobulinti civilinį procesą, Europos Tarybos Ministrų komitetas dar 1984 metais Rekomendacijoje Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo funkcionavimą“⁴ pabrėžė poreikį užtikrinti moderniausių IRT integraciją į teismų veiklą. Šios rekomendacijos priedo 9 principu nustatyta: „Teismai turi būti aprūpinti pažangiausiomis techninėmis priemonėmis, siekiant padėti jiems vykdyti teisingumą veiksmingiausiomis kokios tik įmanoma sąlygomis, konkrečiai užtikrinant prieigą prie įvairių teisės šaltinių ir pagreitinant teisingumo vykdymo administravimą.“

Po keliolikos metų Europos Tarybos Ministrų komitetas savo rekomendacijose pradėjo raginti sparčiau ir didesne apimtimi pereiti prie modernių technologijų naudojimo bei teismų ir kitas teises paslaugas teikti elektroniniu būdu, įskaitant bylų inicijavimą ir kitų procesinių veiksmų atlikimą elektroniniu būdu, informacijos apie bylas gavimą per teismų elektronines sistemas, teismų sprendimų gavimą elektronine forma ir kt.⁵ Teismai sparčiai kompiuterizuojami, jungiami į elektroninius tinklus.

³ Šio straipsnio tyrimas yra mokslinio tyrimo „Asmens teisės į civilinės bylos išnagrinėjimą per protingą laiką įgyvendinimo sąlygos“ dalis. Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-091/2014).

⁴ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo funkcionavimą“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603496&SecMode=1&DocId=682030&Usage=2>>.

⁵ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. Rec(2001)3 „Dėl teismų ir kitų teisiinių paslaugų teikimo piliečiams naudojant naujas technologijas“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą:

Dalis su teisingumo vykdymu susijusių paslaugų iš tiesų gana sėkmingai perkeliama į elektroninę erdvę.

Proceso elektronizavimas gali padėti spartinti procesą bent keliais pūjviais. Pirmą, teismų darbą neabejotinai padeda taupyti teisėjų ir teismo tarnautojų darbo su dokumentais automatizavimas, jų redagavimas, spausdinimas, vidinis apsikeitimas teismuose elektroniniais tinklais. Antra, pažangesnės elektroninės sistemos gali užtikrinti ir sudėtingesnių funkcijų, tokių kaip antai: bylų elektroninis registravimas, statistikos apskaita, teismo bylų ir dokumentų elektroninis valdymas ir kt., vykdymą. Trečia, didelis laiko ir sąnaudų taupymo efektas gali būti pasiekiamas sėkmingai įvedus elektroninį proceso dalyvių susižinojimą su teismai, vaizdo ir telekonferencijas. Ketvirta, teisės aktų ir informacijos paieškos elektroninės sistemos padeda spartinti teismo veiklą operatyviai gaunant sprendimų procese būtina informaciją ar nuotoliniu būdu surenkant įrodymus. Galiausiai, technologinė pažanga sparčiai progresuoja. IRT naudojimo efektyvinant teismų veiklą potencialas auga. Žinomos technologijos ir įranga tampa našesni, labiau įprasti ir dažniau naudojami. Pavieniais atvejais teismų veikloje pradedami naudoti kompiuteriniai modeliavimai, virtualios realybės įrankiai, kurie sprendimų priėmimą, sprendžiant sudėtingus labai daug kintamųjų turinčius uždavinius, gali padaryti spartesnį ir tikslesnį.

Atlikęs išsamią Europos teismų sektoriuje diegiamų elektroninių technologijų studiją, M. Velicogna pagal pobūdį išskyrė trijų rūšių technologijas, kurios šiomis dienomis jau naudojamos teismų veikloje ir padeda pasiekti geresnę kokybę ir spartą:

- 1) bazinės technologijos (kompiuteriai su standartinėmis biuro programomis, faksai ir pan.);
- 2) teismo veiklos administravimo ir organizavimo technologijos (bylų registracijos ir apskaitos, statistikos automatinio skaičiavimo, dokumentų ir bylų elektroninio valdymo, e. bylų, teismų veiklos e. analizės, bylų automatinio paskirstymo, e. šablonų, sprendimų viešo skelbimo ir paieškos, e. duomenų ir e. dokumentų apsikeitimo tarp teismų ir kitų proceso dalyvių bei viešų registru, teismų intraneto, vaizdo konferencijų, teismo posėdžių eigos fiksavimo elektroninėmis priemonėmis ir pan. įrankiai);
- 3) pagalbos teisėjų veiklai technologijos (elektroninės teisės aktų ir teismų praktikos duomenų bazės, elektroninės įrodymų rinkimo priemonės, vidinio teisėjų susižinojimo ir diskusijų elektroniniai įrankiai, išmaniosios pagalbos organizuojant procesą įrankiai (terminų stebėsenos, proceso dalyvių užimtumo ir pan.), elektroninės pagalbos rengiant teismų sprendimus ir kitus procesinius dokumentus įrankiai, elektroninės pagalbos parenkant ir skaičiuojant baudmes įrankiai ir pan.)⁶.

IRT technologijos naudojamos trimis lygmenimis: a) asmeniniu (teisėjų, jų padėjėjų, teismo posėdžio sekretorių, teismų administratorių ir pan.), b) žinybiniu (pavienių teismų ir visos teismų sistemos) ir c) tarpžinybiniu (teismų santykiuose su kitais teismo procesų dalyviais, valstybiniais registrais ir informacinėmis sistemomis)⁷. Siekiant didžiausio efekto, būtina vykdyti strategiškai planuojamą ir suderintą IRT plėtrą visais šiais lygmenimis, užtikrinti pakankamą teismų kompiuterizavimo lygį, teismų informacinių sistemų našumą ir interoperabilumą, suderintumą su išorės vartotojų sistemomis, sukurti patrauklias ir vartotojams patogias sąsajas. Vystant M. Velicogna išskirtas visų trijų rūšių technologijas, geriausias rezultatas būna pasiektas, jeigu dėl to nenukentės teismo procesų ir procedūrų patiki-

<[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2001\)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2001)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6)>.

⁶ VELICOGNA, M. *Use of information and communication technologies (ICT) in European judicial systems*. European commission for the efficiency of justice (CEPEJ), Strasbourg, 2007 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/ser.ies/Etudes7TIC_en.pdf>, p. 21–30.

⁷ VELICOGNA, M. *Use of information and communication technologies <...>*, p. 20.

mumas, sąžiningumas, teismų ir išorės vartotojai išmanys, kaip naudotis elektroninėmis paslaugomis, įgus jomis naudotis ir bus skatinami ir nuolatos mokomi jomis naudotis, šios teismų technologijos bus patogios ir suderinamos su išorės pavienių ir grupinių vartotojų turimomis technologijomis.

Minėtų technologijų išvystymo ir sėkmingo pritaikymo teismuose lygis valstybėse yra labai nevienodas. Vienos valstybės su kai kuriomis technologijomis pasiekia didelę pažangą, kitos atsilieka. Greta daugelio veiksnių tai priklauso ir nuo bendro visuomenės kompiuterizavimo ir kompiuterinio raštingumo lygio, IRT infrastruktūros išvystymo, valstybės ekonominio pajėgumo, dydžio, sėkmingo strateginio planavimo diegiant IRT teismuose.

Galimas IRT naudojimo efektyvinant ir spartinant kiekvienos organizacijos, taip pat teismų veiklą potencialas yra išpūdingas. XXI amžiuje suvokta, kad viena iš svarbiausių modernių elektroninių technologijų sėkmingo integravimo į konkrečių valstybių civilinį procesą prielaidų yra lankstus ir atviras klasikinių teismų veiklos procedūrų ir standartų peržiūrėjimas ir pritaikymas diegiant IRT. Ir tai turi būti daroma tiek asmeniniu, tiek administraciniu-organizaciniu lygiu, taip pat tobulinant teisinį reguliavimą, kuris teismų veiklos srityje yra labai intensyvus. F. Conti ir A. Cordella, analizuodami nesėkmių bandant įdiegti IRT į Italijos teismų veiklą priežastis, pažymi, kad IRT diegimo teismų veikloje projektai vykdo radikalų „popieriumi“ pagrįsto teismų veiklos infrastruktūros pertvarkymą ir perėjimą prie informacinės infrastruktūros⁸. Austrijos, Anglijos, Suomijos, Švedijos, Norvegijos, Estijos, Turkijos pavyzdžiai⁹ rodo, kad kuo tiksliau ir tikslingiau suplanuojama, pakankamai finansuojama ir lanksčiau bei sparčiau įvykdoma ši esminė perėjimo prie informacinės infrastruktūros reforma, tuo greičiau prigyja ir pritaikomos tiesiogiai įvairios IRT aplikacijos, kurios jau tiesiogiai padeda spartinti teismų veiklą.

Europos Tarybos Ministrų komitetas 2001 m. vasario 28 d. rekomendacijoje Nr. Rec(2001)2 „Dėl projektavimo ir perprojektavimo taupiu būdu teismų sistemų ir teisinės informacijos sistemų“ pažymėjo, kad „Elektroninės technologijos aiškiai vaidina galingą vaidmenį modernizuojant teismų sistemas ir teisinės informacijos sistemas. Pajungti IRT potencialą pertvarkant susijusius procesus – tai iššūkis, bandant pasiekti darbo našumo ir efektyvumo patobulinimus. Tai reiškia ne tik paprastą esamų rankinių procedūrų ir procesų automatizavimą. Būtinai pats procesų pertvarkymas ir perprojektavimas, tvirtai įsipareigojant išnaudoti elektroniniu būdu saugomų duomenų potencialą, siekiant užtikrinti greitesnę ir geresnę informaciją, su kuria valdyti teisingumo vykdymą ir paslaugų teikimą vartotojams“¹⁰. Šioje rekomendacijoje pažymėta, kad tinkamas strateginis IRT diegimo į teismų veiklą planavimas turi remtis *inter alia* teisingumo vykdymo spartinimo principu.

Iššūkius išnaudoti IRT potencialą, siekiant teismų procesų paspartinimo, gali padėti geriau suvokti ir įveikti įžvalgos to, kurios konkrečiai technologijos duoda daugiausiai naudos ir labiausiai įvertinamos proceso operatyvumo tikslais. Europos teisingumo efektyvinimo komisijos SATURN Centro teismų laiko valdymo koordinavimo grupė, 2008 metais peržiūrėjusi SATURN rekomendacijas dėl teismų laiko valdymo, pažymėjo, kad teismų veiklai sėkmingai spartinti didelę įtaką daro šios konkrečios technologijos:

⁸ CONTI, F., CORDELLA, A. Information System and Information Infrastructure Deployment: the Challenge of the Italian e-Justice Approach. In *Electronic Journal of e-Government*. Vol. 5, Issue 1, 2007. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejeg.com>>, p. 45.

⁹ VELICOGNA, M. *Use of information and communication technologies* <...>; Report presented by the Minister of Justice of Turkey. *Modernising Justice in the Third Millennium*, 2010. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06], prieiga per internetą: <<http://www.e-justice.gov.tr/publication/ebook.pdf>>, kt.

¹⁰ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. Rec(2001)2 „Dėl projektavimo ir perprojektavimo taupiu būdu teismų sistemų ir teisinės informacijos sistemų“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1466647&SecMode=1&DocId=178434&Usage=2>>.

- telekonferencijų ir vaizdo konferencijų naudojimas įvairiose proceso stadijose,
- teismų ir proceso dalyvių susižinojimas elektroniniais ryšiais,
- susipažinimas su bylomis nuotoliniu būdu,
- pažeidimų kodifikavimas¹¹.

Tiesa, šis sąrašas nėra išsamus, į jį buvo įtraukti tie technologiniai funkcionalumai, kurių įtaka, SATURN grupės manymu, labiausiai matomi ir prisideda prie teismų procesų spartinimo. Kaip matėme, M. Velicogna, išskirdamas sėkmingai naudojamų technologijų rūšis, taip pat pamini SATURN grupės nurodytus funkcionalumus. Jo pristatyta galima sėkmingai panaudoti IRT paletė yra gausesnė ir įvairiapusiškesnė. Manytina, kad jeigu vartotojams patogiai ir patraukliai sudaromos sąlygos naudotis daugeliu ar visomis M. Velicogna nurodytomis technologijomis, jų panaudojimo visuma gali padėti pasiekti maksimalų efektą tobulinant ir spartinant teismo procesą.

Kita vertus, kai kurių technologijų potencialo panaudojimas, iš esmės neperžiūrint civilinio proceso principų, išliks ribotas. Pavyzdžiui, iš esmės nekeičiant klasikinio požiūrio į betarpiškumo principą, vaizdo konferencijų ir telekonferencijų naudojimas civiliniame procese bus daugiau išimtis nei taisyklė. O tokio masto ir pobūdžio pokyčiai teismų veikloje paprastai vyksta pamažu.

Panagrinėkime kelis valstybių IRT panaudojimo teismų veikloje pavyzdžius, kurie įvairiuose šaltiniuose minimi kaip vieni iš ilgiausiai vystomų ir pažangiausių Europoje – Austriją, Suomiją ir Angliją.

Austrija buvo pirmoji valstybė, kuri 1990 metais įdiegė elektroninio procesinių dokumentų pateikimo teismams sistemą. Ši sistema (*Elektronischer Rechtsverkehr (ERV)*) visų pirma buvo skirta teisininkams, kurie autentifikuodavosi per savo žinybines sistemas. Tačiau laipsniškai sudarytos sąlygos ją naudoti ir kitiems asmenims, naudojant asmeninius elektrinius parašus. 1999 metais pradėta eksploatuoti elektroninio įteikimo sistema, kuri sudarė sąlygas siunčiamus teismų elektroninės formos dokumentus įteikti elektroniniu būdu arba automatiškai spausdinti, vokuoti ir perduoti pašto paslaugų tiekėjams. Už pažangą vystant šias e. valdžios funkcijas Austrijos teismų elektroninė sistema buvo apdovanota kaip viena iš pažangiausių e. valdžios sistemų Europos Sąjungoje 2001 metais. Dabar Austrijos teismuose naudojamos elektroninės aplikacijos, be kitų, atlieka šias funkcijas: elektroninis bylų administravimas, elektroninis statistikos apskaičiavimas, procesinių dokumentų elektroninis įteikimas ir pateikimas, elektroninis teismų mokesčių administravimas, bylų dėl teismo įsakymų elektroninis administravimas, vaizdo konferencijos su proceso dalyviais ir jų administravimas, vidinis teismų susižinojimas, teisinės informacijos ir teismų praktikos duomenų bazės, balso atpažinimo ir spausdinimo administravimas ir kt. Pripažįstama, kad IRT naudojimas Austrijos teismuose padeda gerokai taupyti tiek laiką, tiek lėšas. Antai apskaičiuota, kad 2012 metais vien elektroninio įteikimo sistema padėjo pašto paslaugų išlaidas sumažinti apie 10 mln. eurų. Vaizdo konferencijų panaudojimas siekia 4100 atvejų per 2013 metus¹², o tai tokio dydžio valstybei kaip Austrija nėra daug. Pažymima, kad vaizdo konferencijos civiliniame procese daugiau naudojamos tarptautinių apklausų atvejais.

Suomijoje IRT naudojamos teismuose nuo 1993 metų, pamažu mažinant formaliuosius reikalavimus procesinių dokumentų formai, atsisakant originalaus rankraščinio parašo būtinojo rekvizito ir įteisinant apsikeitimą procesiniais dokumentais faksu, el. paštu ir per elektrones sistemas. Procesinių dokumentų pateikimas gali būti vykdomas ir per tam tikslui sukurtas dvi sistemas TUOMAS ir SANTRA. TUOMAS sistema yra skirta pavieniams dokumentams teikti teismams. SANTRA – elektroni-

¹¹ CEPEJ-SATURN. Revised SATURN Guidelines for judicial time management, No. CEPEJ (2008)8 Rev 3, D (1) p. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2008\)8Rev&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2008)8Rev&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6)>.

¹² Federal Ministry of Justice, Republic of Austria. *E.Justice Austria: Use of IT within Austrian Justice, as of January 2014* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.justiz.gv.at/web2013/file/8ab4ac8322985dd501229ce3fb1900b4.de.0/itbroesch%C3%BCre-en.pdf>>.

nė sistema, užtikrinanti privačių stambių bylininkų ir teismų elektroninių sistemų sąsajas, leidžianti siuntinėti elektroninius dokumentus tarp teismų ir išorės vartotojų elektroninių dokumentų valdymo sistemų¹³. Čia verta paminėti, kad panašiai vystomos ir Estijos teismų IRT. Bet ir Suomijoje, ir Estijoje dar vis remiamasi popierine proceso infrastruktūra, bylos vedamos popierine forma ir perėjimas prie informacinės teismų veiklos infrastruktūros vyksta lėtai.

Aptariant Anglijos ir Velso teismų sistemas pažangą kaip viena iš sėkmingiausių aplikacijų nurodoma *Money Claim Online* sistema. Ši sistema yra specifinė elektroninių teismo įsakymų iki 100 000 svarų sistema, kuri prieinama internetu. Ji buvo pradėta naudoti 2001 metais¹⁴ ir dažniausiai naudojama smulkaus verslo. Analogiška aplikacija vėliau pritaikyta kitam supaprastintam procesui – kilnojamojo turto išreikalavimo procesui – *Possession Claim Online*¹⁵. Greta šių elektroninių sistemų Anglijos ir Velso teismuose aptinkamos ir teismų proceso eigos elektroninio fiksavimo (stenoagrafavimo) sistemos, tele ir vaizdo konferencijų sistemos, bylų apskaitos sistemos, netgi virtualios realybės įrankių panaudojimas atkuriant tiriamųjų įvykių detales¹⁶.

Šie keli pavyzdžiai, kurie laikomi vieni iš geriausių Europoje, parodo, kad IRT skverbtis į konkrečių valstybių teismų procesus – lėtas ir sudėtingas procesas. Itin didelį IRT potencialą teismuose sugebama sėkmingai išnaudoti kol kas tik ribotai: naudojant standartines biuro programas, oficialų susižinojimą tarp teismų ir proceso dalyvių perkeliant į internetą, visiškai automatizuojant pavienius gana paprastus teismo procesus (teismų įsakymų ir pan.) elektroninės bylų apskaitos ir statistikos apskaičiavimo įrankiais ir pan. Bylų valdymo elektroniniai įrankiai, išmani pagalba teisėjams ir kitos sudėtingesnės elektroninės technologijos kuriamos, pritaikomos ir prigyja lėtai¹⁷. Nors šioje srityje vykdoma daug įvairių projektų, kol kas didesne sėkme nė viena Europos valstybė nesigiria. Tačiau pažanga ir šioje srityje skatinama ir anksčiau ar vėliau duos apčiuopiamų rezultatų. Toliau nagrinėjama, kokie pagrindiniai iššūkiai ir problemos lemia lėtą IRT skverbtį į teismų veiklą.

2. Pagrindiniai iššūkiai ir problemos

Minėta, kad modernių IRT plėtra teismuose XXI amžiuje – tai perėjimas nuo popieriumi pagrįstos teismų veiklos infrastruktūros prie informacinės infrastruktūros, grindžiamos elektronine informacija ir elektroniniais dokumentais. Ši transformacija pagal pobūdį ir mastą – itin didelė ir radikali, tikrai ją galima laikyti revoliucine. Kai kurie autoriai perėjimą prie visiškai elektroninio teismo proceso, kai bandoma atsisakyti popieriaus, vaizdžiai prilygina teismų IRT „šventojo gralio“ paieškoms¹⁸. Šiam pokyčiui sklandžiai ir veiksmingai suvaldyti ir įveikti reikia išvystyti atitinkamą informacinę infrastruktūrą ir pritaikyti teismų veiklai, adaptuoti organizacinę ir reguliacinę aplinką, motyvuoti ir mokyti vartotojus, taip pat reikia pakankamo finansavimo ir technologinio aprūpinimo. Tai – vienas iš pagrindinių iššūkių, su kuriais susiduria teismų IRT XXI amžiaus pradžioje. Kol kas perėjimas prie informacinės infrastruktūros vyksta ne taip greitai ir ne taip sklandžiai, kaip būtų galima tikėtis¹⁹. Ne

¹³ VELICOGNA, M. *Electronic Access to Justice: From Theory to Practice and Back* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-16]. Prieiga per internetą: <<http://droitcultures.revues.org/2447>>.

¹⁴ VELICOGNA, M. *Electronic Access to Justice* <...>; HM Courts and Tribunals Service. *Money Claim Online* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06], <<https://www.justice.gov.uk/courts/northampton-bulk-centre/money-claim-online>>.

¹⁵ REILING, D. *E-justice: experiences with court IT in Europe* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06], prieiga per internetą: <<http://www.ijusticia.org/docs/Dory.pdf>>.

¹⁶ BARNETT, J. *The United Kingdom*, 12 Wm. & Mary Bill Rts. J. 687 (2004) [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06]. Prieiga per internetą: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmborj/vol12/iss3/6>>.

¹⁷ REILING, D. *E-justice: experiences with court IT in Europe* <...>, p. 17–18; CONTI, F., CORDELLA, A. *Information System and Information Infrastructure Deployment* <...>, p. 43.

¹⁸ BARNETT, J. *The United Kingdom* <...>.

¹⁹ CONTI, F., CORDELLA, A. *Information System and Information Infrastructure Deployment* <...>.

veltui Europos Tarybos Ministrų komitetas 2001 ir 2003 metais šiems klausimams skyrė net keturias savo rekomendacijas²⁰, siekdamas paspartinti ir palengvinti analizuojamą revoliucinę transformaciją.

Modernioms teismų informacinėms sistemoms kurti, diegti, tobulinti ir palaikyti reikia didelių investicijų. Įrodyti šių investicijų poreikį, svarbą ir galimą naudą asmenims, kurie atsakingi už teismų finansavimą, paprastai būna sudėtinga. Ypač turint omeny, kad teismų sektorius iš prigimties linkęs į konservatyvumą. Nenuostabu, kad teismų IRT projektai dažniausiai nėra pakankamai finansuojami²¹. Jie dažnai pralaimi prioritetų suteikimo varžybose teisėjų ir teismo personalo etatams palaikyti ar didinti, pastatų ir inventoriaus renovacijai. Tai atsiliepia IRT projektų teismuose realizavimo mastui, spartai ir kokybei. Tačiau toks požiūris į šių teismų veiklos tobulinimo sritį laikytinas ydingu ir trumparegišku. Vien minėtas Austrijos ERV pavyzdys puikiai parodo, kad IRT apdairiai ir sėkmingai įdiegus teismų veikloje, tai ne tik gali padėti paspartinti ir efektyvinti procesą, bet ir sutaupyti dešimtis milijonų eurų per metus. Taupymo efekto matavimas ir pristatymas asmenims, kurie atsakingi už investicijas teismuose, turėtų bent iš dalies padėti spręsti nepakankamo finansavimo klausimą.

IRT diegimas teismuose ir jų tobulinimas savaime yra sudėtingas uždavinys ir dėl to, kad teismų veikla – labai formalizuota ir itin intensyviai reguliuojama. Teismų procesų pokyčiai, ypač jeigu jie būna didesnio masto, turi būti labai preciziškai apgalvoti ir diegiami laipsniškai, kad nepasireikštų atmetimo reakcija ar nenukentėtų pagrindiniai teismo proceso principai, kaip antai sąžiningas ir tinkamas teismo procesas.

Visa tai papildomai komplikuoja ir sparčios teisinės bei technologinės kaitos veiksniai. Modernios techninės priemonės ir IRT labai sparčiai kinta ir atgyvena. Nuolat atsiranda vis naujesnių ir pranašesnių technologijų. Tai reiškia, kad teismų techninė ir programinė įranga nuolat turi būti atnaujinama, kad būtų pakankamai naši ir veiksminga. O sparti teisės aktų kaita kliudo labiau automatizuoti teismo procesus, bylų valdymo ir išmaniosios pagalbos įrankius. Vis dėlto šie iššūkiai gali būti pakankamai sėkmingai įveikiami tinkamai strategiškai suplanuojant teismų techninės bazės atnaujinimo, IRT sistemų plėtros, diegimo ir tobulinimo, šių sistemų populiarinimo ir vartotojų mokymo bei kitus susijusius klausimus.

Kitas reikšmingas iššūkis – „žmogiškasis faktorius“. Jis pasireiškia inertišku teismų ir kitų pagrindinių proceso dalyvių mąstymu, jų pasipriešinimu naujovėms²², priklausomybe nuo „popieriaus“²³, lėtu mokymusi ir persiorientavimu taikant naujas proceso valdymo technikas. Šie iššūkiai gali būti įveikiami šviečiant vartotojus, kuriant ir pritaikant jiems draugiškas sąsajas, diegiant vartotojams naudingus funkcionalumus, plėtojant IRT sistemas, kurie skatintų palaikyti IRT plėtrą ir naudotis IRT didesne apimtimi, demonstruojant vartotojams naujų praktikų ir gerų pavyzdžių naudą.

Toliau analizuojant Lietuvos civilinio proceso elektronizavimo plėtotę galima teigti, kad įvardytos pagrindinės problemos ir iššūkiai daugmaž pasireiškia ir pas mus. Geresnis jų supratimas padeda tiksliau ir veiksmingiau nustatyti sėkmingos IRT plėtros teismo procese trikdžius ir parinkti optimalius jų įveikos būdus ir priemones.

²⁰ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. Rec(2001)2 „Dėl projektavimo ir perprojektavimo taupiu būdu teismų sistemų ir teisinės informacijos sistemų“; 2001 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. Rec(2001)3 „Dėl teismų ir kitų teisinių paslaugų teikimo piliečiams naudojant naujas technologijas“; 2003 m. rugsėjo 9 d. rekomendacija Nr. R(2003)14 „Dėl teismų sektoriaus informacinių sistemų interoperabilumo“; 2003 m. rugsėjo 9 d. rekomendacija Nr. R(2003)15 „Dėl teisinio sektoriaus elektroninių dokumentų archyvavimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/textes/ListeRecRes_en.asp>.

²¹ Report presented by the Minister of Justice of Turkey. *Modernising Justice in the Third Millennium* <...>, p. 28.

²² Ten pat, p. 29.

²³ Ten pat, p. 31.

3. Elektronizavimo potencialo išnaudojimas Lietuvos civiliniame procese

Lietuvoje IRT teismų veikloje pradėtos naudoti praėjusio amžiaus paskutiniojo dešimtmečio pradžioje. Visų pirma buvo siekiama teismus aprūpinti kompiuterine technika su standartiniais taikomųjų programų paketais ir interneto prieiga. Taigi buvo diegiamos bazinės technologijos. Šis procesas pasižymėjo didele decentralizacija, tik 1994–1996 metais, tęsiant teismų kompiuterizavimą, teismuose buvo įsteigtas informatikos konsultanto etatas, iš centralizuotų biudžeto lėšų teismams nupirkta po vieną kompiuterį.

Pasiekus tam tikrą kompiuterizavimo pažangą, pradėjo rasti ir pažangesnės teismo veiklos administravimo ir organizavimo bei pagalbos teismams technologijos. Buvo sukurta ir pradėta diegti speciali taikomoji programa „BYLOS“, kuri buvo skirta teismo raštinių darbui automatizuoti, teismų gaunami korespondencijai registruoti, iš dalies automatizuojanti ir statistikos apskaičiavimą tam tikrais pjūviais ir posėdžių tvarkaraščių generavimą.

Greta teismų kompiuterizavimo veiklos ir specialiųjų taikomųjų programų kūrimo pradėtos vystyti teisės aktų elektroninės duomenų bazės su elektroniniais paieškos įrenginiais. Per kelerius metus jos sparčiai ištobulėjo, užsipildė reikšminga ankstesnio laikotarpio teisine informacija, pradėtos operatyviai atnaujinti naujausia teisine informacija ir tapo prieinamos internetu. Be to, buvo sukurtos ir pradėjo veikti žinybinės informacinės sistemos, daugmaž susijusios su teismų veikla. 2002 metais pradėjo veikti Turto arešto aktų registras ir jį palaikanti informacinė sistema²⁴. 2002–2003 metais pereinant nuo valstybinių teismo antstolių prie privačių antstolių modelio, sukurta ir pradėjo veikti antstolių informacinė sistema²⁵. Taip pat pradėtos kurti ir tobulinti kitos e. valdžios²⁶ priemonės.

Kokybiškai naujas šuolis plėtojant IRT taikymą Lietuvos teismuose įvyko 2004–2005 metais, kai buvo pradėta eksploatuoti vieninga Lietuvos teismų informacinė sistema LITEKO. Finansinis pamatas sukurti vieningą teismų informacinę sistemą Lietuvoje buvo Europos Sąjungos finansavimas per PHARE Dvynių projektą „Lietuvos teismų gebėjimų stiprinimas“²⁷. 2004 metais vykdant šį projektą visuose Lietuvos teismuose sukurti vietiniai kompiuterių tinklai. Kiekviename teisme, pastačius vietinius serverius ir maršrutizatorius, o centriniame sistemos mazge – centrinį serverį, šie tinklai sujungti į uždarą žinybinį teismų tinklą. Tokiu būdu sukurta vieningo visų teismų tinklo infrastruktūra. Vystant tinklo infrastruktūrą, lygia greta buvo kuriamos ir taikomosios programos, skirtos byloms ir su procesu susijusiai informacijai registruoti ir teismų darbo automatizavimui užtikrinti. Kaip pagrindas šioms taikomosioms programoms paimta anksčiau teismuose naudota programa „BYLOS“.

Pradiniam LITEKO kūrimo etape iš trylikos tuo metu planuotų modulių dėl finansinių išteklių ir laiko stygiaus bei įvairių organizacinių problemų pavyko suprogramuoti ir įdiegti tik šešis²⁸:

- Bylų registravimo ir apskaitos;
- Susijusios su byla informacijos apsikeitimo tarp teismų;
- Panašių bylų ir informacijos paieškos LITEKO duomenų bazėse;
- Teismų dokumentų šablonų;
- Statistinių ataskaitų generavimo;
- Teismų procesinių sprendimų viešo skelbimo internete.

²⁴ Centrinės hipotekos įstaigos interneto tinklalapis [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<https://www.hipotekosistaiga.lt/index.php>>.

²⁵ Antstolių informacinės sistemos interneto tinklalapis [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.antstoliai.lt>>.

²⁶ E. valdžia – tai visuma viešojo administravimo veikloje diegiamų informacinių ir elektrinių ryšių technologijų (IRT), organizacinių šios veiklos pokyčių ir naujų įgūdžių, skirtų viešosioms ir administracinėms paslaugoms, demokratiniams procesams ir viešajai politikai tobulinti.

²⁷ NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA. *Teismų informacinė sistema LITEKO* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/LITEKO>>.

²⁸ Ten pat.

Paskesniuose LITEKO vystymo etapuose planuota įdiegti likusius šiuos programinius modulius:

- Teismo posėdžių tvarkaraščių automatinio generavimo;
- Procesinių terminų stebėjimo;
- Bylų automatinio paskirstymo teisėjams;
- Teisėjų krūvių automatinio skaičiavimo;
- Teismų siunčiamų-gaunamų dokumentų rengimo ir registracijos (teismų dokumentų elektroninės valdymo sistemos);
- Proceso dalyvių užimtumo stebėsenos ir kontrolės;
- Informacijos paieškos išoriniuose registruose ir duomenų bazėse²⁹.

Antrosios grupės moduliai turėjo garantuoti didesnę teisėjų ir jų padėjėjų darbo automatizavimą, pradėti vystyti elektroninės pagalbos teisėjams technologijas. Jų nesukūrus pirmajame etape, tolesnė LITEKO programinės bazės plėtotė užstrigo. Be to, kilo problemų dėl LITEKO neatitikties naudotojų lūkesčiams, nes jie jau šiame etape tikėjosi intensyvesnės pagalbos įrankių plėtotės.

Diegiant LITEKO ir paminėtus šešis pirmuosius jos modulius Lietuvos teismuose, išryškėjo nemažai taikomųjų programų trūkumų. Greta grynai techninių netikslumų ir netobulumų pastebėta, kad galutinių sistemos vartotojų lūkesčiai nėra patenkinami, kaip kad buvo tikėtasi. Pirmoji LITEKO taikomosios programinės įrangos versija, kaip ir jos prototipas programa „BYLOS“, buvo labiausiai pritaikyta teismo raštinių darbui ir daliai raštinių procesų automatizuoti bei statistikos automatiniam skaičiavimui. Taikomosioms programoms taip pat trūko tikslumo ir ergonomikos. Dėl to netgi iš pačių teismų raštinių sistemos testavimo metu bei pirmaisiais jos naudojimo metais teko girdėti nedaug pagyrų, tačiau kur kas daugiau priekaištų, kad, siekiant užtikrinti tinkamą LITEKO veikimą, tenka po kelėtą kartų įvesti tuos pačius duomenis keliose vietose, kad tenka dubliuoti „rankinį“ bylų registravimą ir kompiuterinį registravimą, kad pasitaiko programavimo klaidų ir pan. Daug priekaištų pažėrė nauji sistemos vartotojai teisėjai ir jų padėjėjai. Jiems teko naujų pareigų: registruoti ir įseginėti į sistemą jų priimamus procesinius teismų sprendimus, juos suklasifikuoti ir patikrinti, ar teismo raštinės darbuotojai tinkamai suklasifikavo bylas, nurodinėti pagrindinius proceso įvykius. Taigi teisėjų ir teisėjų padėjėjų funkcijoms vykdyti gaunama iš LITEKO nauda tuo metu jiems atrodė menka. Labai jautėsi teismo personalo tinkamų mokymų stygius.

Siekiant didinti LITEKO sistemos naudingumą ir vartotojų pasitenkinimą, 2005 metais buvo operatyviai sukurtas ir įdiegtas tvarkaraščių automatinio generavimo modulis. Buvo aktyviai kuriami ir teismų bei teisėjų krūvio automatinio skaičiavimo bei bylų paskirstymo moduliai. Galutinai jie baigti kurti ir faktiškai įdiegti tik po to, kai Lietuvos Respublikos Seimas parodė politinę valią ir 2008 m. liepos 3 d. priimtame Teismų įstatymo 36 straipsnio pakeitimu³⁰ nustatė, jog nuo 2008 m. rugsėjo 1 d. bylos teismuose turi būti skirstomos ir teisėjų kolegijos sudaromos naudojantis kompiuterių programa. 2008–2009 metais bylų skirstymo modulis baigtas tobulinti ir realiai integruotas į informacinę sistemą bei pradėtas taikyti. Šis itin sudėtingas modulis ir toliau tobulinamas, diegiamos vis atnaujintos jo versijos.

2005–2006 metais, įdiegus LITEKO ir taisant pastebėtas klaidas, pradėta išsamiau analizuoti, ar iš tiesų planuojami sukurti likę moduliai – tai vienintelės tuo metu galimos teismų veiklos automatizavi-

²⁹ Lietuvos teismų informacinės sistemos nuostatai, patvirtinti Teismų tarybos 2006 m. vasario 11 d. nutarimu Nr. 13P-435 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/20060211-435.doc>.

³⁰ Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55-1, 57, 61, 63, 64, 69-1, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 53-1, 53-2 straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 81-3186.

mo galimybės. Turint ne tik teigiamas, bet ir neigiamas LITEKO kūrimo ir diegimo patirties, taip pat kilo klausimų, ar planuojamas likusių LITEKO modulių funkcionalumas ir ergonomika bus pakankami ir priimtini vartotojams. Įvertinus tarptautinę praktiką, įsitikinta, kad tuo metu planuotas LITEKO programinės dalies funkcionalumas yra nepakankamas, be to, netinkamai sudėlioti prioritetai. Kadangi kiekvienas LITEKO modulis buvo planuojamas ir kuriamas gana savarankiškai, nutarta siūlyti koreguoti LITEKO plėtojimo planus, išplečiant planuojamą kurti modulių funkcionalumą, keičiant prioritetus, planuojant naujų modulių ir papildomų informacinės sistemos funkcijų.

2006 m. gegužės 10 d. Teismų taryba nutarimu Nr. 13P-462³¹ patvirtino LITEKO vystymo planą, kuriame numatyta sukurti papildomai dar šešis programinius modulius:

- Teismo įsakymo išdavimo ir kitų sumarinių procesų automatizavimo;
- Procesinių dokumentų ir informacijos elektroninių mainų tarp teismų ir kitų proceso dalyvių;
- Teismų tarpusavio saugaus elektroninio susižinojimo;
- Žyminio mokesčio elektroninės apskaitos;
- Vieningos bylų numeracijos;
- Teisėjų ir teismo personalo elektroninių darbalių.

Be to, LITEKO vystymo plane numatyta šią sistemą panaudoti teismo posėdžių garsui įrašyti, skaitmeniniams įrašams apdoroti ir saugoti, su teismų procesu susijusiam vaizdo konferencijų ryšiu (liudytojų ir kitų asmenų apklausai ir pan.) įdiegti.

Tačiau šiems planams veiksmingai ir sparčiai įgyvendinti koją vėlgi kišo finansavimo stoka bei politinės valios stygius. Kadangi palaikyti informacinę sistemą reikia gana didelių lėšų, o kompiuterinė technika turi polinkį sparčiai senti, didžiausia dalis LITEKO skiriamų lėšų vis nukeliaudavo informacinės sistemos įrangai atnaujinti ir pačiai sistemai palaikyti, todėl naujos funkcijos panaudojant vidinius teismų finansavimo išteklius diegiamos vangiai. Praėjus santykinai daug laiko po LITEKO sukūrimo, integravus į ją naujus modulius, padidėjus duomenų kiekiui, vartotojų ir atliekamų operacijų skaičiui, pradėjo aštriai reikštis šios informacinės sistemos riboto našumo ir lėto veikimo problemos.

Iki šios dienos iš antrosios grupės modulių suprogramuoti ir realiai įdiegti teismo posėdžių tvarkaraščių automatinio generavimo, bylų automatinio skirstymo teisėjams ir teisėjų kolegijų automatinio sudarymo, teisėjų krūvio skaičiavimo, proceso dalyvių užimtumo stebėsenos ir kontrolės moduliai. 2013 metais buvo baigtas kurti ir pradėtas diegti procesinių terminų stebėjimo modulis. Tačiau dėl riboto LITEKO sistemos našumo šio modulio eksploatavimą teko pristabdyti.

Iš trečiosios grupės modulių bene sparčiausiai buvo sukurtas ir įdiegtas vieningos bylų numeracijos modulis. Jo kūrimas ir diegimas pareikalavo atlikti nemažai informacinės sistemos vidinių pertvarkymų, sukurti ir patvirtinta teismo proceso bylų vieningos numeracijos tvarka, pakeistos teismų raštvedybos taisyklės³².

2009 metais baigtas kurti ir pradėtas testuoti teismo įsakymo išdavimo automatizavimo modulio prototipas. Jis realiai įdiegtas ir pradėtas taikyti 2011 metais³³.

Reikšmingas postūmis didinti IRT panaudojimo efektyvumą ir spartinti turimų IRT technologijų vystymą įvyko 2011 m. birželio 21 d. Seimui pademonstravus politinę valią ir priėmus Teismų įsta-

³¹ Teismų tarybos 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas Nr. 13P-462 „Dėl Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo plano“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20], prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/20060510-462.doc>.

³² Teismų tarybos 2006 m. birželio 9 d. nutarimas „Dėl numerių suteikimo teismo proceso byloms Lietuvos Respublikos teismuose taisyklių, teismų kodų sąrašo patvirtinimo ir Teismų tarybos 2004 m. spalio 8 d. nutarimo Nr. 280 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų (išskyrus Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą) raštvedybos ir archyvų tvarkymo taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060609-475.doc>>.

³³ Teismo įsakymo elektroninio užsakymo sistema TĮEUS [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-08]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/teius>>.

tymo bei Civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pakeitimų paketą³⁴. Šiame pakete buvo įtvirtintas ambicingas sumanymas pradėti nuo 2013 m. sausio 1 d. (vėliau terminas pratęstas iki 2013 m. liepos 1 d.) pereidinti prie informacinės teismo proceso infrastruktūros. Reikėtų paminėti esmines šio įstatymų paketo įteisintas IRT panaudojimo teismuose naujoves. Dėl ribotos šio straipsnio apimties apsiribojama teismo proceso elektronizavimo pagrindinėmis naujovėmis, nesiplečiant į vykdymo proceso modernizavimą diegiant su juo tiesiogiai susijusias IRT (elektronines varžytnes, vystant kitas antstolių informacinės sistemos aplikacijas).

Konkrečiai, Teismų įstatymo 37¹ straipsnyje buvo nustatyta, kad su teismo ir vykdymo procesais susiję elektroniniai duomenys ir dokumentai yra tvarkomi, apskaitomi ir saugomi, naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas. Įtvirtintas „popierinių“ bylų ir procesinių dokumentų skaitmeninimas. Numatyta galimybė atsakyti bylų tvarkymo popieriniu būdu ir elektroniniu būdu dubliavimo bei pereiti prie teismo proceso bylų vedimo vien elektronine forma. Įtvirtinta proceso dalyvių teisė į nuotolinę prieigą prie elektroninių bylų ir teisė pateikti procesinius dokumentus teismams nuotoliniu būdu elektronine forma, įteisintas teismų elektroninių procesinių dokumentų ir elektroninių parašų naudojimas teismų procesinėje veikloje. Atsižvelgiant į mažą elektroninių parašų paplitimą, siekiant palengvinti bylininkų nuotolinę prieigą prie e. bylų ir procesinių e. dokumentų pateikimą, buvo įtvirtinta galimybė pateikiant elektroninius procesinius dokumentus teismams išorės vartotojams LITEKO sistemoje autentifikuotis įvairiais būdais, ne vien naudojant elektroninius parašus. Skatinant elektroninės formos dokumentų pateikimą teismams ir spartesnę perėjimą prie elektroninių bylų, CPK 80 straipsnio 7 dalyje buvo numatyta 25 procentų žyminio mokesčio lengvata, taikoma tais atvejais, kai pateikiamas elektroninis procesinis dokumentas.

Siekiant didinti perėjimo prie informacinės infrastruktūros spartą, CPK 175¹ straipsnio 9 dalyje buvo įtraukta nuostata, pagal kurią advokatai, advokatų padėjėjai, antstoliai, antstolių padėjėjai, notariai, valstybės ir savivaldybių įmonės, įstaigos ir organizacijos, finansų įstaigos ir draudimo įmonės nuo 2013 m. liepos 1 d. privalo priimti teismų procesinių dokumentų įteikimą elektroninėmis priemonėmis. Pagal CPK 175¹ straipsnio 10 dalį, teismui įteikiant procesinį dokumentą elektroninių ryšių priemonėmis, įteikimo dalyvaujančiam byloje asmeniui diena laikoma kita po procesinio dokumento išsiuntimo einanti darbo diena. Vadinasi, konkrečių adresatų ligos, komandiruočių, atostogų ar kito kio nebuvimo darbe ar profesinės veiklos vykdymo vietoje atveju korespondencija vis vien turi būti priimama, analizuojama. Tai privalo užtikrinti išorės vartotojų techninėmis ir organizacinėmis priemonėmis. Nors pradiniam etape tai kėlė išorės vartotojų nepasitenkinimą, bet galiausiai jie pakankamai operatyviai prisitaikė ir vykdo reikiamus savo techninius ir organizacinius pokyčius.

Įgyvendinant aptariamą Teismų įstatymo ir CPK pakeitimų paketą buvo modernizuotos ir plečiamos LITEKO duomenų saugyklos, įvykdytas LITEKO funkcijų centralizavimas, sukurtas ir nuo 2013 m. liepos 1 d. pradėtas eksploatuoti LITEKO Viešųjų elektroninių paslaugų posistemis (Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas³⁵), iš dalies modernizuota LITEKO, sudarant sąlygas vesti bylas elektroniniu būdu, teismams naudotis el. parašais bei formuoti ir peržiūrėti ADOC formato dokumentus³⁶. Šiuo metu funkcionuojanti elektroninių paslaugų sistema apima proceso dalyvių procesinių dokumentų formavimą ir pateikimą teismui, žyminio mokesčio informacijos valdymą, teismo paskirtų baudų ir priteistų bylinėjimosi išlaidų valstybei informacijos valdymą, išorės proceso dalyvių

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4126; Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 36, 37, 93, 94, 120 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 37¹ straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4128.

³⁵ Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<https://e.teismas.lt/lt/public/home/>>.

³⁶ ADOC formato bylos pasirašytos el. parašais – šiuo metu Lietuvoje vienintelis oficialiai pripažintas elektroninių dokumentų standartas.

susipažinimą su bylos medžiaga ir teismo procesinių dokumentų įteikimą bei teismo posėdžių garso įrašų pateikimą paslaugų gavėjams³⁷. Šitai toliau tęsiamas LITEKO trečiosios grupės modulių realizavimas. Galima pasidžiaugti, kad naujomis elektroninėmis paslaugomis naudotasi gana aktyviai – per pirmuosius sistemos eksploatavimo metus teismai gavo daugiau nei 36 tūkst. elektroninių procesinių dokumentų, patys išsiuntė beveik 300 tūkst. elektroninių dokumentų. Portalo išorės vartotojų skaičius jau viršija 14 tūkstančių. Jiems į paskyras jau išsiųsta daugiau nei 10 mln. elektroninių žinučių apie proceso eigą³⁸.

Deja, itin ambicingų įstatymų leidėjo planų per porą metų pereiti prie informacinės teismo proceso infrastruktūros realizavimas visa apimtimi neįvykdytas. Teismai nebuvo ir iki šiol nėra pasirengę skaitmeninti visų procesinių dokumentų. Tai vyksta dėl nepakankamo techninės įrangos kiekio ir našumo teismuose, taip pat dėl LITEKO mažo našumo, be to, dėl žmogiškojo veiksnio – nepakankamo organizacinio pasirengimo, mokymų kiekio. LITEKO našumo problemos pastaruoju metu labai išryškino ir šios sistemos patogumo teismams klausimus. Maža to, dėl jų nebuvo įmanoma aktyvinti visų teismų viešųjų elektroninių paslaugų projekte suprogramuotų funkcionalumų (pvz., bylos kortelės elektroninių dokumentų spausdinimo į indeksuotas portabilias (PDF) formato bylas, kurias būtų galima lengvai ir greitai perkelti į planšetinius ir nešiojamus kompiuterius, kitus mobilius įrenginius ir patogiai naudoti teismo posėdžių metu). Dėl įvairių techninių, finansinių ir organizacinių trikdžių nerealizuota galima universali sisteminė B2B sąsaja tarp LITEKO dokumentų valdymo sistemos ir išorės vartotojų dokumentų valdymo sistemų. Paminėtina ir tai, kad LITEKO dokumentų valdymo sistemos modulio kūrimas ir diegimas vykdomas kur kas lėčiau, nei buvo planuota, ir vis dar nėra baigtas, o tai yra rimta kliūtis toliau veiksmingai pereiti prie informacinės proceso infrastruktūros, nes esami 2013 metais modernizuotos LITEKO sistemos dokumentų valdymo funkcionalumai neatitinka minimalių dokumentų valdymo sistemų funkcionalumų.

Iškilę trikdžiai plėtoti IRT potencialo naudojimą spartinant ir efektyvinant Lietuvos teismo procesą lemia, kad vienas iš pirmųjų šiuo metu spęstinių uždavinių – iš pagrindų modernizuoti LITEKO, padidinti šios sistemos našumą, jos patogumą teismams ir interoperabilumą su išorės informacinėmis sistemomis, registrais ir išorės bylininkų turimomis dokumentų valdymo sistemomis, sparčiau kurti techninės įrangos infrastruktūrą, kuri padėtų labiau atsisakyti popierinių bylų. Šį uždavinį iš dalies ketinama spęsti per artimiausius dvejus metus realizuojant Nacionalinės teismų administracijos įgyvendinamą projektą „Teismų informacinės sistemos (bylų tvarkymo ir teismo posėdžių garso įrašymo sistemų) modernizavimas“ pagal Norvegijos finansinio mechanizmo „Efektyvumas, kokybė ir skaidrumas Lietuvos teismuose“ programą. Šio projekto metu bus vykdoma esminė LITEKO modernizacija ir integracija su kitomis informacinėmis sistemomis³⁹.

Vykdamas šį projektą arba lygia greta kitus projektus, galima pasiūlyti daugiau dėmesio skirti siekiant užtikrinti modernizuotos LITEKO sistemos paprastumą, patogumą ir funkcionalumą teismams dirbant su elektroninėmis bylomis. Siekiant didesnio proceso paspartinimo efekto, vertėtų pagalvoti ir apie esamų LITEKO modulių tolesnį tobulinimą (ypač proceso dalyvių užimtumo modulio, procesinių

³⁷ Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas <...>; taip pat projektas „Elektroninės paslaugos teisingumo vykdymo procese“ pagal Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonę Nr. VP2-3.1-IVPK-01-V „Elektroninės valdžios paslaugos“, Elektroninių paslaugų teisingumo vykdymo procese informacinės sistemos sukūrimo ir diegimo paslaugų pirkimo techninė specifikacija [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-26]. Prieiga per internetą: <<https://pirkimai.eviesiejiipirkimai.lt/app/notice/noticeform.asp?OJEC=21&B=PPO&File=10/5/2011/93ded2fd-0360-4a65-b418-896c01e6b2e9.html>>.

³⁸ Nacionalinė teismų administracija. *Apdovanoti aktyviausi portalo e.teismai.lt išorės vartotojai* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/>>.

³⁹ Teismų informacinės sistemos (bylų tvarkymo ir teismo posėdžių garso įrašymo sistemų) modernizavimas projekto, vykdomo pagal Norvegijos finansinį mechanizmą, aprašymas [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/nor/>>.

terminų kontrolės ir kt.). Būtų prasminga į modernizuotą LITEKO sistemą pradėti diegti interaktyvius laiko planavimo įrankius (elektroninius kalendorius), kuriuos būtų galima sinchronizuoti su asmeniniais teisėjų ir kitų proceso dalyvių kalendoriais. Taip pat būtų vertinga pradėti kurti ir diegti bylų valdymo elektroninius įrankius bei išmaniąją elektroninę pagalbą teisėjams.

Natūralu, kad vieno projekto metu įmanoma įgyvendinti tik dalį galimų siekiamybių bei patenkinti tik dalį vartotojų lūkesčių. Ateityje turėtų būti vykdomas tolesnis LITEKO ir Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalo plėtojimas, papildymas naujais funkcionalumais ir elektroninėmis paslaugomis. Tokia plėtra taip pat planuojama. Artimiausiu metu ketinama pradėti kurti elektronines teisminės mediacijos procesų valdymo paslaugas, planuojama pradėti diegti interaktyvią išmaniąją pagalbą išorės vartotojams.

Būtų galima paminėti, kad iš dalies civilinį procesą padeda spartinti viešo paskelbimo apie bylos nagrinėjimo vietą ir laiką bei apie teisme gautus ieškinius perkėlimas iš laikraščių į elektroninę erdvę – specialų tinklalapį internete⁴⁰. Tai nuo 2011 metų rudens taupo proceso dalyvių ir teismo laiką ir lėšas, kurios iki tol buvo eikvojamos užtikrinant viešą paskelbimą laikraščiuose.

Pabaigoje negalima nepaminėti Lietuvoje pasiektos pažangos pereinant prie teismo posėdžių eigos fiksavimo elektroninėmis priemonėmis bei vaizdo konferencijų įvedimo į civilinį procesą.

Nuo 2014 m. sausio 1 d. galiojančioje CPK 168 straipsnio redakcijoje įtvirtintas privalomas visų teismo posėdžių garso įrašymas, naudojant teisingumo ministro įsakymu nustatytą įrangą. Kartu visiškai atsisakoma „popierinių“ protokolų, nustatant, kad garso įrašas laikomas teismo posėdžio protokolu ir yra sudedamoji bylos dalis. Šis pakeitimas kėlė nemažą baimę dėl saugumo ir patikimumo. Atitinkamos įstatymo nuostatos redakcijos įsigaliojimas buvo nukeltas metams, nes teismai nebuvo pakankamai techniškai pasirengę⁴¹. Teismų pasirengimas pereiti prie teismo posėdžių garso įrašymo buvo vykdomas porą metų, tam taip pat naudojamosi Norvegijos finansinės paramos mechanizmo lėšomis⁴². Garso įrašymo infrastruktūra dar nėra baigta vystyti. Ne visuose teismuose įdiegta stacionari garso įrašymo įranga su specialiomis taikomosiomis programomis, kurios užtikrina didesnę įrašų kokybę ir struktūrinimą, padeda perklausti įrašus patogiau, automatiškai perkelia juos į LITEKO saugyklas, iš kurių įrašai transliuojami į LITEKO elektroninių bylų korteles. Daugelyje teismų garso įrašai kol kas daromi mobiliąja įranga (skaitmeniniais diktofonais), nėra struktūrinami. Tačiau garso įrašymo sistema tobulinama ir vystoma⁴³. Šiuo metu pasitaikančios techninės problemos pakankamai efektyviai sprendžiamos papildomomis organizacinėmis ir techninėmis priemonėmis⁴⁴.

Atsisakius tradicinio protokolavimo, išvengiama papildomo darbo rengiant protokolus. Taupomas teismo posėdžių sekretorių, dažnai ir teisėjų laikas, mažinamas teismo raštinių krūvis. Galiausiai, gerėja teismo posėdžių eigos fiksavimo kokybė. Nepaisant vis dar nebaigtos plėtoti infrastruktūros, jau dabar pastebimas laiko taupymo efektas. Siekiant didinti šį efektą, būtina kuo sparčiau baigti plėtoti garso įrašymo infrastruktūrą, kuri padėtų išvengti pasitaikančių klaidų ir techninių trikdžių, užtikrintų spartesnę ir patogesnę teismo posėdžių eigos užfiksavimą ir atgaminimą, o tai padėtų baigti vykdyti esminį kokybinį ir laiko taupymo pokytį fiksuojant teismo posėdžių eigą.

⁴⁰ NACIONALINĖ TEISMŲ ADMINISTRACIJA. *Teismų pranešimai* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <http://pranesimai.teismai.lt/teismu_pranesimai>.

⁴¹ Pagal pradinę įstatymo redakciją nuo „popierinės“ prie elektroninės teismo posėdžių eigos fiksavimo turėjo būti pereita nuo 2013 m. sausio 1 d.

⁴² Nacionalinė teismų administracija. *Teismų posėdžių garso įrašai – skaidrumui ir autentiškumui užtikrinti* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20], prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/naujienos/?archyve=1>>.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Žr.: Teisėjų tarybos 2014 m. vasario 14 d. nutarimą Nr. 13P-22-(7.1.2) „Dėl teismo posėdžių garso įrašų darymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/teismu-savivalda/nutarimai/?f=331&nr=&tipas=1&metai=&menuo=&diena=&metai1=&menuo1=&diena1=&pavadinimas=&criteria1=all&q=teismo+pos%C4%97d%C5%BEi%C5%B3+garso+%C4%AFra%C5%A1%C5%B3+darymo+&criteria=all&type=0&search=1>>.

Nuo 2013 m. kovo 1 d. įsigaliojo CPK 175² straipsnis, kuriuo įteisintos liudytojų, ekspertų, dalyvaujančių byloje asmenų bei kitų proceso dalyvių apklausos, vietos apžiūros, kitų įrodymų rinkimas naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas (vaizdo konferencijas, telekonferencijas ir kt.). Įstatyme pažymima, kad taikoma tvarka ir technologijos turi garantuoti įrodymų fiksavimo ir pateikimo objektyvumą, patikimą proceso dalyvių tapatybės nustatymą. Tam, kad ši teisės norma realiai pradėtų veikti, turi būti baigtas techninis pasiruošimas – įgyvendintas Lietuvos ir Šveicarijos bendradarbiavimo programos projektas „Vaizdo perdavimo, įrašymo ir saugojimo sistemos sukūrimas ir įdiegimas teismuose“⁴⁵. Vykdamas šį projektą 2014 metų antroje pusėje numatoma 18 teismų įdiegti vaizdo konferencijų įrangą⁴⁵. Integruojant vaizdo konferencijas į civilinį procesą, būtinas išsamesnis šių konferencijų tvarkos reglamentavimas, kuris turėtų būti priderintas prie konkrečios technologijos ypatumų, organizacinės teismų struktūros, užtikrinti naudojimosi vaizdo konferencijomis patogumą ir atliepti bazinius civilinio proceso principus⁴⁶. Be to, būtina nustatyti vaizdo konferencijų vykdymo tvarką.

Išvados

XXI amžiuje jau neabejojama, kad modernios IRT technologijos turi būti naudojamos civiliniame procese, siekiant užtikrinti šio proceso didesnę spartą ir efektyvumą.

Lyginamoji analizė ir tarptautinių organizacijų rekomendacijos atskleidžia, kad didžiausią poveikį spartinant ir tobulinant civilinį procesą padeda pasiekti vartotojams patogiai ir patraukliai pristatomos ir įdiegiamos visų lygių IRT teismuose pritaikomos technologijos (bazinės, teismo veiklos administravimo ir organizavimo bei pagalbos teisėjų veiklai technologijos). Siekiant sklandžiai ir veiksmingai išnaudoti IRT potencialą, privalo deramą dėmesį ir finansavimą skirti revoliuciniam perėjimui nuo popieriumi pagrįstos teismų veiklos infrastruktūros prie informacinės infrastruktūros, kuri grindžiama elektronine informacija ir elektroniniais dokumentais. Vykdamas suderintą ir optimalią IRT plėtrą, būtinas strateginis ir detalus planavimas, tikslus prioritetų nustatymas, pakankamas ir adekvatus finansavimas, techninės ir programinės įrangos atnaujinimas laiku, modernizavimas, ergonomiškumo ir patrauklumo naudotojams užtikrinimas, pakankamas mokymų kiekis, e. teismų sistemų interoperabilumo užtikrinimas. Atskirai verta paminėti, kad modernių technologijų potencialo panaudojimas civiliniame procese verčia iš esmės peržiūrėti kai kuriuos klasikinius civilinio proceso principus, bet nevalia aukoti bazinių vertybių, tokių kaip antai sąžiningas ir tinkamas procesas.

Lietuvoje pasiektos civilinio proceso elektronizavimo pažangos vertinimas atskleidžia, kad per pastaruosius kelerius metus IRT naudojimo spartinant Lietuvos civilinį procesą būklė gerokai pasistūmėjo į priekį. Nuo 2013 metų vidurio įdiegtos ir toliau plėtojamose viešosios elektroninės paslaugos. 2014 metais pereita nuo popierinio teismo posėdžių eigos fiksavimo prie skaitmeninio garso įrašymo. Diejami vaizdo konferencijų įrankiai. Pradėtas vykdyti drąsus ir ryžtingas perėjimas prie informacinės teismo proceso infrastruktūros, nors šis procesas ir nevyksta taip sklandžiai ir greitai kaip buvo planuojama. Lietuvoje, kaip ir kitose Europos ir pasaulio valstybėse, susiduriama su žinomomis ir praktiškai visur aptinkamomis pagrindinėmis problemomis diegiant IRT į teismo procesus – nepakankamo finansavimo, konservatyvaus mąstymo, nelankstaus požiūrio į naujoves, nepakankamo dėmesio „žmogiškojo faktoriaus“ problematikai valdyti. Siekiant veiksmingai kovoti su šiomis problemomis,

⁴⁵ LIETUVOS RESPUBLIKOS FINANSŲ MINISTERIJA. Pasirašytos sutartys dėl Šveicarijos investicijų Lietuvos teismų sistemai ir nevyriausybinių organizacijų veiklai [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-08]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/web/finmin/naujienos?erp_item=naujiena_001595>; Nacionalinė teismų administracija. Teismuose pradama diegti vaizdo konferencijų įrangą [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt>>.

⁴⁶ Kaip minėta, betarpiškumo principo suvokimas neišvengiamai turi keistis.

rekomenduotina nuolatos vykdyti civilinio proceso elektronizavimo pažangos ekonominės ir kokybinės naudos stebėseną, lanksčiai diegti ergonomiškesnes, našesnes ir vartotojų lūkesčius labiau atitinkančias priemones, intensyviau ir ryžtingiau plėtoti informacinę teismų veiklos infrastruktūrą, vykdyti tikslesnę ir aiškesnę strateginį planavimą, optimaliau nustatyti ir derinti vykdomų IRT plėtros teismuose projektų prioritetus, nebijoti lanksčiau adaptuoti klasikinius proceso standartus diegiant IRT. Tokia kaita galiausiai padeda užtikrinti asmenų teisę į operatyvesnę, sąžiningą ir tinkamą teisingumą.

LITERATŪRA

Teisės aktai ir tarptautinių organizacijų rekomendacijos

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 156-7390.
2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. *OL*, 2010 03 30, C 83/391.
3. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55-1, 57, 61, 63, 64, 69-1, 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 53-1, 53-2 straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 81-3186.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4126.
5. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 36, 37, 93, 94, 120 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 37¹ straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4128.
6. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1984 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo funkcionavimą“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=603496&SecMode=1&DocId=682030&Usage=2>>.
7. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. Rec(2001)2 „Dėl projektavimo ir perprojektavimo taupiu būdu teismų sistemų ir teisinės informacijos sistemų“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1466647&SecMode=1&DocId=178434&Usage=2>>.
8. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. vasario 28 d. rekomendacija Nr. Rec(2001)3 „Dėl teismų ir kitų teisinių paslaugų teikimo piliečiams naudojant naujas technologijas“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec\(2001\)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Rec(2001)3&Sector=secCM&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6)>.
9. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2003 m. rugsėjo 9 d. rekomendacija Nr. R(2003)14 „Dėl teismų sektoriaus informacinių sistemų interoperabilumo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/textes/ListeRecRes_en.asp>.
10. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2003 m. rugsėjo 9 d. rekomendacija Nr. R(2003)15 „Dėl teisinio sektoriaus elektroninių dokumentų archyvavimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/textes/ListeRecRes_en.asp>.
11. CEPEJ-SATURN. Revised SATURN Guidelines for judicial time management, No. CEPEJ (2008)8 Rev 3, D (1) p. [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <[https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ\(2008\)8Rev&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CEPEJ(2008)8Rev&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=eff2fa&BackColorIntranet=eff2fa&BackColorLogged=c1cbe6)>.
12. Teismų tarybos 2004 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 306 „Dėl administracinių, baudžiamųjų ir civilinių bylų bei teismų procesinių sprendimų šiose bylose klasifikavimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20041217-306.doc>>.
13. Lietuvos teismų informacinės sistemos nuostatai, patvirtinti Teismų tarybos 2006 m. vasario 11 d. nutarimu Nr. 13P-435 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/20060211-435.doc>.
14. Teismų tarybos 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas Nr. 13P-462 „Dėl Lietuvos teismų informacinės sistemos (LITEKO) vystymo plano“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/dokumentai/tarybos_nutarimai/20060510-462.doc>.
15. Teismų tarybos 2006 m. birželio 9 d. nutarimas „Dėl numerių suteikimo teismo proceso byloms Lietuvos Respublikos teismuose taisyklių, teismų kodų sąrašo patvirtinimo ir Teismų tarybos 2004 m. spalio 8 d. nutarimo Nr. 280 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų (išskyrus Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą) raštvedybos ir archyvų tvarkymo taisyklių

patvirtinimo“ pakeitimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per Internetą: <<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060609-475.doc>>.

16. Teisėjų tarybos 2014 m. vasario 14 d. nutarimas Nr. 13P-22-(7.1.2) „Dėl teismo posėdžių garso įrašų darymo tvarkos aprašo patvirtinimo“ [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/teismu-savivalda/nutarimai/?f=331&nr=&tipas=1&metai=&menuo=&diena=&metai1=&menuo1=&diena1=&pavadinimas=&criteria1=all&q=teismo+pos%C4%97d%C5%BEi%C5%B3+garso+%C4%AFra%C5%A1%C5%B3+darymo+%&criteria=all&type=0&search=1>>.

Specialioji literatūra

17. BARNETT, J. *The United Kingdom*, 12 Wm. & Mary Bill Rts. J. 687 (2004) [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06]. Prieiga per internetą: <<http://scholarship.law.wm.edu/wmborj/vol12/iss3/6>>.

18. CONTI, F., CORDELLA, A. Information System and Information Infrastructure Deployment: the Challenge of the Italian e-Justice Approach. In *Electronic Journal of e-Government*. Vol. 5, Issue 1, 2007 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.ejeg.com>>.

19. Federal Ministry of Justice, Republic of Austria. *E-Justice Austria: Use of IT within Austian Justice, as of January 2014* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-16]. Prieiga per internetą: <<http://www.justiz.gv.at/web2013/file/8ab4ac8322985dd501229ce3fb1900b4.de.0/itbrosch%C3%BCre-en.pdf>>.

20. HM Courts and Tribunals Service. *Money Claim Online* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-16]. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov.uk/courts/northampton-bulk-centre/money-claim-online>>.

21. REILING, D. *E-justice: experiences with court IT in Europe* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.ijusticia.org/docs/Dory.pdf>>.

22. Report presented by the Minister of Justice of Turkey. *Modernising Justice in the Third Millennium*, 2010 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.e-justice.gov.tr/publication/ebook.pdf>>.

23. VELICOGNA, M. *Electronic Access to Justice: From Theory to Practice and Back* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-06]. Prieiga per internetą: <<http://droitcultures.revues.org/2447>>.

24. VELICOGNA, M. *Use of information and communication technologies (ICT) in European judicial systems*. European commission for the efficiency of justice (CEPEJ), Strasbourg, 2007 [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/ser.ies/Etudes7TIC_en.pdf>.

Praktinė medžiaga

25. Antstolių informacinės sistemos interneto tinklalapis [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.antstoliai.lt>>.

26. Centrinės hipotekos įstaigos interneto tinklalapis [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<https://www.hipotekosistaiga.lt/index.php>>.

27. Lietuvos Respublikos finansų ministerija. *Pasirašytos sutartys dėl Šveicarijos investicijų Lietuvos teismų sistemoi ir nevyriausybiinių organizacijų veiklai* [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-08]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/web/finmin/naujienos?erp_item=naujiena_001595>.

28. Lietuvos teismų elektroninių paslaugų portalas [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-16]. Prieiga per internetą: <<https://e.teismas.lt/lt/public/home/>>.

29. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo tinklalapis internete [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.lvat.lt>>.

30. Nacionalinė teismų administracija. *Apdovanoti aktyviausi portalo e.teismas.lt išorės vartotojai* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt>>.

31. Nacionalinė teismų administracija. *Teismuose pradedama diegti vaizdo konferencijų įranga* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt>>.

32. Nacionalinė teismų administracija. *Teismų informacinė sistema LITEKO* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/LITEKO>>.

33. Nacionalinė teismų administracija. *Teismų posėdžių garso įrašai – skaidrumui ir autentiškumui užtikrinti* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/naujienos?archyve=1>>.

34. Nacionalinė teismų administracija. *Teismų pranešimai* [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <http://pranesimai.teismai.lt/teismu_pranesimai>.

35. Projektas „Elektroninės paslaugos teisingumo vykdymo procese“ pagal Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonę Nr. VP2-3.1-IVPK-01-V „Elektroninės valdžios paslaugos“, Elektroninių paslaugų teisingumo vykdymo procese informacinės sistemos sukūrimo ir diegimo paslaugų pirkimo techninė specifikacija [interaktyvus. Žiūrėta 2014-07-26]. Prieiga per internetą: <<https://pirkimai.eviesiejipirkimai.lt/app/notice/noticeform.asp?OJEC=21&B=PPO&File=10/5/2011/93ded2fd-0360-4a65-b418-896c01e6b2e9.html>>.

36. Teismo įsakymo elektroninio užsakymo sistema TĖEUS [interaktyvus. Žiūrėta 2011-11-08]. Prieiga per internetą: <<http://liteko.teismai.lt/tieus>>.

37. Teismų informacinės sistemos (bylų tvarkymo ir teismo posėdžių garso įrašymo sistemų) modernizavimas projekto, vykdomo pagal Norvegijos finansinį mechanizmą, aprašymas [interaktyvus. Žiūrėta 2014-08-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.teismai.lt/lt/nor/>>.

EXPLOITING ELECTRONISATION POTENTIAL TO SPEED UP THE LITHUANIAN CIVIL PROCESS

Vytautas Nekrošius, Rimantas Simaitis, Vigita Vėbraitė, Aurimas Brazdeikis

S u m m a r y

Drawing on the comparative analysis and the recommendations and research of the Committee of Ministers of the Council of Europe and other institutions of the Council of Europe, the authors of the article outline the possibilities for electronisation of the civil process and a course of action to speed up the process and enhance its efficiency. The article goes on to identify key successful applications of such technologies. In addition, it highlights and describes the main features of the internationally recognised “best practice” examples in Austria, Finland and England.

The article covers primary issues and challenges involved in the application of ICT in judicial processes and ways to deal with and overcome such issues.

Based on such insights, the article explores the progress in electronisation of the civil process achieved so far in Lithuania in terms of exploiting the potential of speeding up the process, gives proposals for smoother development and implementation of ICT technologies in Lithuania.

The authors recognise that the maximum effect in speeding up and improving the civil process can be achieved through the use of conveniently and attractively delivered and installed ICT technologies of all levels intended for application in courts (basic technologies and those intended for the administration and organisation of court activities and assistance to judges). For the purpose of ensuring that ICT potential is exploited smoothly and efficiently, adequate attention must be given and sufficient funds must be allocated towards a revolutionary transition from a paper-based judicial infrastructure to the informational infrastructure, which is based on electronic information and electronic documents.

As to Lithuania, a conclusion is made that during the past several years there has been significant progress in the use of ICT to speed up the Lithuanian civil process. Public electronic services have been enabled and are being developed further, a full switch has been made from classical recording of court hearings to digital sound recording and the use of video conferencing tools, a bold and determined transition to the informational judicial infrastructure has been started, and there are plans for continued large-scale modernisation of the Lithuanian judicial information system. The problems faced in Lithuania while implementing ICT in judicial processes are practically the same as elsewhere – lack of financing, conservative approach, lack of openness to novelty, insufficient attention to managing the “human factor” issue. In order to ensure that such problems are tackled efficiently, the authors recommend continuous monitoring of the economic and qualitative benefits that the progress of electronisation of the civil process brings, ensuring flexible implementation of more ergonomic and effective measures which better meet user expectations, making more intensive and determined efforts to develop the informational infrastructure of court activities, doing more precise and clear strategic planning, determining more optimally and aligning the priorities of the projects for ICT development in courts, and taking the courage to adapt more flexibly the classical standards of the process while implementing ICT. Ultimately such change helps to ensure the right of individuals to more expeditious, fair and proper justice.

Įteikta 2014 m. rugpjūčio 27 d.

Priimta publikuoti 2014 m. spalio 15 d.